

ТЕМА 2. КИЇВСЬКА РУСЬ НАПРИКІНЦІ X — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.

Завершення формування території Київської Русі за князювання Володимира

Територія Київської Русі на кінець князювання Володимира досягла 800 кв. км і в цілому збігалася з межами розселення східнослов'янської спільноти.

Внутрішня та зовнішня політика князя Володимира (980—1015 рр.)

Внутрішня політика	Продовжував політику збирання східнослов'янських земель навколо Києва Приєднав східнослов'янські племінні князівства білих хорватів і дулібів, в'ятичів, радимичів Здійснив військову реформу: звільнив зі служби найманців - варягів і замінив їх дружинниками — слов'янами Запровадив адміністративну реформу: позбавив влади місцеву племінну знать і замінив її своїми синами — посадниками
--------------------	---

Внутрішня політика	Провів судову реформу: запровадив нове зведення законів усного звичаєвого права, назване літописцем «Уставом земляним» Запровадив релігійну реформу: близько 980 р. спробував реформувати язичництво, проголосивши Перуна верховним богом країни. 990 р., переконавшись, що стара віра віджила, запровадив на Русі християнство Вів боротьбу з кочовиками-печенігами, що нападали на південні кордони держави. Створив величезну за розмахом систему укріплень із валів, фортець та укріплених міст уздовж річок Стугна, Сула, Десна, Трубіж та Остер, відому під назвою «змієві вали» Розбудовував і прикрашав свій столий град. Будівництво міської фортеці площею у 10 гектарів навколо центральної частини Києва, гори, відомої як «місто Володимира». Зведення церков св. Василя і церкви Богородиці (Десятинної) Основні зусилля внутрішньої політики князя Володимира були зосереджені на розбудові держави, формування якої загалом було завершено
Зовнішня політика	Вів боротьбу з Польщею за червенські міста (Волинь, Червень, Белз, Перемишль) та на сході з Волзькою Болгарією Активізував відносини з Візантією, створюючи протидію її зусиллям перетворити Київську Русь на залежну державу Установив дипломатичні відносини з Чехією, Угорщиною та Польщею, уклавши з ними договори про «мир та любов» Обмінявся посольствами з Німеччиною, установив відносини з Римом Започаткував «шлюбну дипломатію» руських князів, одружуючи своїх дітей із представниками королівських династій європейських країн: Святополк був одружений із донькою польського короля Болеслава Хороброго, Ярослав — із

	донькою шведського короля Олафа, одна донька Премислава була дружиною угорського короля Владислава Лисого, друга — чеського короля Болеслава Рудого У зовнішній політиці князь Володимир перейшов від експансії до оборони кордонів Київської Русі; докладав чимало зусиль для зміцнення міжнародного авторитету своєї держави
--	--

Значення прийняття християнства для розвитку Київської Русі

Сприяло остаточному розпаду родових відносин у східних слов'ян.

Спричинило поступові докорінні зміни у світосприйнятті та світорозумінні східних слов'ян.

Стало підґрунтям для створення міцної централізованої держави.

Започаткувало формування якісно нових підвалин у культурі, на яких розвивалися писемність, освіта, література, мистецтво тощо.

Сприяло зміцненню міжнародного авторитету Київської Русі.

Міжусобна боротьба між синами Володимира Великого

Дата	Подія
1015 р.	Смерть князя Володимира Великого. За свідченням саксонського хроніста Тітмара Мерзебурського, по смерті Володимира київський престол за заповітом опинився в руках Бориса. «Повість минулих літ» повідомляє, що владу в Києві захопив Святополк (приймний син) і розпочав винищувати своїх зведених братів. Він забив Бориса, Гліба й Святослава. Проте існують також інші версії їх загибелі: убиті за наказом Ярослава Мудрого, загинули в міжусобній боротьбі
1016 р.	Ярослав розгромив під Любечем Святополка. Після цього переможений Святополк утік до Польщі, а Ярослав утвердився в Києві
1018 р.	Польський король Болеслав Хоробрий разом зі Святополком виступив проти Ярослава. Військо Ярослава чекало їх на березі Західного Бугу на Волині. Битва завершилася поразкою

	Ярослава, який утік до Новгороду. Болеслав Хоробрий і Святослав зайняли Київ
1019 р.	Ярослав із великим військом удруге виступив проти Святополка. Поляки вже залишили Святополка, і він звернувся по допомогу до печенігів. 1019 р. у вирішальній битві на річці Альті, під Переяславом Ярослав розгромив Святополка і повернув київський престол
1021 р.	Ярослав переміг свого племінника Брячислава Ізяславовича Полоцького, який захопив Новгород
1023 р.	Мстислав Володимирович, скориставшись відсутністю Ярослава в Києві, рушив із Тмутаракані, де князував, на Київ, щоб захопити владу. Проте, як повідомляє літопис, «не прийняли його кияни». Мстислав задовольнився Черніговом і підпорядкував своїй владі Лівобережжя Дніпра. Лиственська битва 1024 р. біля Чернігова між братами завершилася поразкою Ярослава. Унаслідок цього вони поділили Південну Русь по Дніпру. Лише після смерті Мстислава (1036 р.) Ярослав став «самовладцем Руської землі»

Київська Русь за князювання Ярослава Мудрого (1019—1052 рр.)

Внутрішня політики	Докладав чимало зусиль для відновлення централізованої держави, яка послабилася під час міжусобної боротьби між синами Володимира Великого Продовжив боротьбу з нападами печенігів. 1036 р. під Києвом завдав їм поразки і примусив припинити напади на Русь Сприяв створенню нових і розбудові існуючих міст. Зокрема, у Києві було споруджено нову систему укріплень «місто Ярослава», що не мала рівних на Русі. Київ прикрасили Софійський собор, Георгіївська та Ірининська церкви, Золоті ворота з надбрамною церквою
--------------------	--

Внутрішня політика	Остаточно ліквідував місцевий сепаратизм, означив територію і кордони держави, удосконалив державний апарат Створив перше писане зведення законів Київської Русі, що одержало назву «Найдавніша правда» або «Правда Ярослава» Сприяв утвердженню християнства. Здійснив спробу позбутися залежності руської церкви від константинопольського патріарха. 1051 р. без згоди патріарха собор руських єпископів обрав першого митрополита з русичів Іларіона Піклувався про розвиток культури: виникнення шкіл, виготовлення книжок, ведення літописання, заснування першої бібліотеки при Софійському соборі
Зовнішня політика	Завершив боротьбу з Польщею за червенські міста. 1030 р. відвоював у поляків Белз, а наступного року всю Червону Русь Розширив кордони на північному заході, приєднавши землі угрофінських племен (чудь, водь, жора та ін.) Підтримував дружні відносини з Візантією, надсилав руські дружини на допомогу візантійцям. Проте 1043 р. спалахнула русько-візантійська війна, спричинена зміною ставлення до Русі нового візантійського імператора Константина Мономаха. Завершилася 1046 р. примиренням візантійців із русичами і підписанням мирної угоди Підтримував постійні дипломатичні відносини з Німеччиною. У 1030—1031 і 1040—1043 рр. здійснив обмін посольствами. Русь розглядала Німеччину як найкращого з усіх можливих союзників у боротьбі з Візантією Подальший розвиток «шлюбної дипломатії» — укладання вигідних міждержавних союзів через династичні шлюби
Значення	Київська Русь досягла вершини свого розквіту, ставши в один ряд із Візантією і Німеччиною — найрозвиненішими тогочасними країнами Сприяв посиленню єдності та централізації Київської держави, її європеїзації

Зміна форм правління Київської Русі в IX—XIII ст.

Етап розвитку державності	Форма правління	Характерні риси
Становлення	Дружинна держава	В основу був закладений примітивний апарат управління, судочинства і збирання данини, який сформувався на основі княжої дружини, що виконувала роль не лише війська, а й радників князя
Розквіт	Централізована монархія	Уся повнота влади зосереджувалася у руках князя, дружина відходила на другий план. В управлінні державою князь спирався на князівську раду, до якої входили старші дружинники і вихідці зі старої племінної знаті — бояри
Роздробленість	Федеративна монархія	Влада князя обмежувалася його уділом. Найважливіші для усієї Русі питання вирішувалися на князівських з'їздах (снечах)

Соціальна піраміда (основні верстви населення та система залежності) Київської Русі

До панівних привілейованих станів належало також духовенство, яке сформувалося з прийняттям християнства. Воно поділялося на вище

духовенство (митрополит, єпископи, архієпископи та ін.) і рядових священнослужителів).

Основні групи залежного населення Київської Русі

Назва	Особливості становища
Смерди	Переважна більшість селянства, особисто вільні селяни, які мали власне господарство, земельні наділи, виплачували данину державі й виконували на її користь певні повинності
Закупи	Тимчасово залежні селяни, які через різні обставини втратили власне господарство і змушені були працювати на землевласника за купу (грошову позичку)
Рядовичі	Тимчасово залежні селяни, які укладали із землевласником договір (ряд) про найм і відповідно до нього працювали в його господарстві
Челядь	Різні категорії залежного населення, що втратили своє господарство і працювали на землевласника. Їх дозволялося продавати, дарувати, передавати в спадщину
Холопи	Особи, які перебували в повній власності землевласника

Існувала також така група населення, як ізгої — особи, які з певних причин випали зі своїх соціальних груп і втратили з ними зв'язок. Ізгоями ставали вільні селяни, купці, діти священників і навіть князів. Вони були особисто вільними, закони охороняли їхнє життя високими штрафами.

Організація державної влади Київської Русі

Князь ■ Головний носій державної влади, представник держави на міжнародній арені ■ Зосереджував у своїх руках усю законодавчу, судову, виконавчу й військову владу ■ Влада князя була необмеженою, залежала від його авторитету й реальної сили, на яку він спирався ■ Військову підтримку князя забезпечувала дружина, ідеологічну — церква
Князівська рада ■ Дорадчий орган при князі, що походить від східнослов'янської племінної ради старійшин ■ До її складу входили старші дружинники, міська знать, представники вищого духовенства ■ У разі відсутності або смерті князя виконувала його функції, вирішувала питання обрання нового князя
Віче ■ Народні збори всіх дорослих чоловіків, на яких вирішувалися важливі громадські та державні справи ■ Походять від племінних зборів у давніх слов'ян ■ Роль віча на різних етапах розвитку Київської Русі була різною: за доби централізованої монархії його вплив зменшився, а в період роздробленості та ослаблення князівської влади — знову посилювався

Господарське життя Київської Русі

Галузь господарства	Характерні риси
Тваринництво	На Правобережжі розводили переважно велику рогату худобу, на Лівобережжі — свиней
Землеробство	Провідна галузь господарства, була поширена дво- і трипільна система. Основні зернові культури: жито, пшениця, ячмінь, овес, просо. Для обробки землі залежно від ґрунтів використовували рало, плуг і соху

Промисли	Найпоширенішими були мисливство, рибальство і бджільництво
Ремесло	Усього на Русі існувало понад 60 видів ремесел. Найпоширенішими були залізообробне, гончарне, ювелірне, ткацьке і деревообробне
Торгівля	Через руські землі проходили важливі міжнародні торговельні шляхи: «грецький», «шовковий», «залозний», «соляний». Вивозили: хутро, зброя, шкіряні вироби, прикраси із золота і срібла, мед, віск, шкури. Завозили: прянощі, ювелірні й скляні вироби, мідь, срібло, зброя, вина, коштовні тканини й посуд